

## **ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ ОБМЕЖЕНЬ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

Починаючи із давніх часів результати інтелектуальної діяльності займали особливе місце в житті суспільства, відображаючи і закріплюючи етнічні чи культурні традиції. Історії відомі факти величі Стародавньої Греції та Риму, в яких мистецтво, зокрема, посідало вагомe місце в суспільному житті, а творці мали належні їм авторські права. Зокрема, в Афінійській державі існувало право щодо захисту цілісності твору, заборона вносити зміни до нього (2300 р. тому). Римські автори мали право приймати рішення відносно оприлюднення власних творів, а плагіат піддавався засудженню.

Це питання стало значно актуальнішим із появою друкарського верстата. Видавцям доводилося вкладати великі суми у придбання паперу, виробництво друкарських машин, у найм робочої сили, все це передбачало авансування коштів, які відшкодовувалися лише після продажу продукції. За таких умов, за відсутності правової охорони від конкурентів, які продавали незаконні копії, небезпечним і ризикованим стало інвестування у видавничу справу, що часто призводило до розорення підприємців. Тому здійснювався пошук забезпечення будь-якої форми охорони, і як результат, вона з'явилася у вигляді привілеїв, що давалися владою та закріплювали виняткові права щодо відтворення й розповсюдження твору протягом визначеного часу, а також надавали засоби захисту книговидавання за допомогою арештів, штрафів, конфіскацій копій і стягнення збитків.

Відомо, що більш усвідомлене формування інституту інтелектуальної власності посідає перехідну епоху від Ренесансу до Нового часу. З цього часу починається активне становлення системи правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної діяльності. Варто зазначити, що цей процес триває і досі. Поступово в самій доктрині цивільного права, куди органічно входять відповідні приватно-правові інститути, що забезпечують механізм охорони результатів інтелектуальної діяльності, формуються різні напрями, які варіюються від пропрієтарної концепції, що вважає за можливе екстраполювати модель власності на правовий режим нематеріальних (інтелектуальних) результатів.

З метою розвитку творчості, винахідництва та торгівлі наприкінці ХІХ століття держави почали запроваджувати правову охорону інтелектуальної власності. Особи, які створювали результати інтелектуальної діяльності, позиціонують себе та свій товар як такі, що мають певну репутацію, наділяються винятковими правами. Держава встановлює для автора (правовласника) монополію використання результатів інтелектуальної діяльності та засобів індивідуалізації, і навіть надає винятковому праву абсолютний характер. Виключне право вказує на особливі повноваження

(правомочності), якими держава наділяє суб'єктів, що визначаються, встановлюючи обмеження на вчинення подібних дій іншими особами. У той самий час абсолютна монополія використання результатів інтелектуальної діяльності обмежувала доступ до інформації та заважала її поширенню, і могла негативно позначитися на розвитку науки, освіти та творчості. Тому виникли обмеження прав інтелектуальної власності.

Вводячи певні межі виключного права, встановлюється розумний компроміс між правами творців результатів інтелектуальної діяльності, які сприяють компенсації творчих витрат на них, та доступністю таких результатів користувачам для підвищення інтелектуального рівня суспільства. До таких меж можна віднести не лише такі базові межі, як територію, на якій охороняється результат, та термін дії виключного права на нього, а й передбачені законодавством обмеження виключного права. Держава визначає низку соціально-значущих сфер, у яких допускається використання результату інтелектуальної діяльності. При цьому обсяг свободи користувача також обмежений вказаними у законодавстві діями, які уточнюються нормативно-правовими актами залежно від сфери застосування. Отож, обмеження прав інтелектуальної власності збалансовує інтереси авторів та суспільства.

Обмеження майнових прав інтелектуальної власності встановлені ст. 444 Цивільного кодексу України і ст.ст. 21-25 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Зокрема, обмеження здійснюються якщо вони: 1) не завдаватимуть шкоди використанню твору; 2) не обмежуватимуть безпідставно законні інтереси автора [1].

Варто зазначити, що обмеження прав інтелектуальної власності є складною проблемою і для правовласників, і для суспільства. Адже, якщо обмеження прав будуть дуже широкі, а отже твори можуть використовуватися вільно, тоді це не сприятиме зацікавленості авторів в результатах своєї творчої діяльності в особистісному плані (слава, визнання, повага), і у матеріальному (винагорода, премії), що може призвести до уповільнення або припинення процесу формування інтелектуального капіталу нації. Тому для самозбереження суспільство повинно вжити усіх заходів для матеріальної та моральної підтримки авторів, а також сприяти встановленню раціонального балансу між інтересами авторів та суспільства, що забезпечить зрештою економічну безпеку країни.

Фахівці з інтелектуальної власності на протязі багатьох років розробляють норми, що могли обґрунтувати виключення та обмеження прав інтелектуальної власності покладаючись на доступні оцінки якісного характеру. Зокрема, у п. 2 ст. 9 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів передбачені основні принципи, згідно яких законодавство держави може «дозволяти вільне відтворення літературних та художніх творів, якщо таке відтворення: стосується лише визначених особливих випадків; не завдає збитків нормальному використанню твору; не ущемляє необґрунтованим чином законні інтереси автора» [2]. Угода ТРІПС (ст. 13) розширила зазначені вище принципи на усі майнові права інтелектуальної власності.

Дотримуючись положень Бернської конвенції, національні законодавчі

акти про авторське право в обов'язковому порядку вимагають, щоб цитування застосовувалося тільки до суспільно доступних (оприлюднених) творів. Наприклад, підп. «а» п. 3 ст. L 122-5 Кодексу інтелектуальної власності Франції, п.1 ст.32 Закону Японії від 5 травня 1970 р. № 48 «Про авторське право» (зі змінами), ст. 51 Закону Німеччини від 9 вересня 1965 р. «Про авторське право та суміжні права» (зі змінами) тощо. Як правило, законодавчі акти вимагають від осіб, які використовують у своїх творах цитати, вказівку автора та джерела запозичення. Невказівка чи навмисне видалення відомостей про автора твору, джерела запозичення свідчить про порушення авторських прав і не дозволяє кваліфікувати дії користувача як такі, що підпадають під обмеження авторських прав. Закон США «Про авторське право», для прикладу, також дозволяє вільне використання музичних та недраматичних творів під час сільськогосподарських, садівничих ярмарок та фестивалів, а також некомерційним організаціям ветеранів [3, с.199].

Отож, встановлення споконвічної природи правового явища та визначення поняття інтелектуальних прав дозволяє не лише вирішити теоретичні завдання, але водночас чіткіше представити можливості та межі в частині їх ефективної реалізації, характер та механізми захисту, та загалом специфіку правового режиму інтелектуальних продуктів, щодо яких ці права виникають. Аналіз обмежень прав інтелектуальної власності показує, що чим більше особистісно-орієнтований характер носять правовідносини, врегульовані в рамках того чи іншого інституту, тим більше обмежень та винятків він містить, і чим більше суб'єктів підприємницької діяльності залучені до правовідносин у межах певного правового інституту та зацікавлені у використанні охоронюваних результатів та засобів індивідуалізації, чим більше комерційного контексту у таких правовідносинах - тим менший обсяг винятків та обмежень надається. Так, щодо засобів індивідуалізації, де виняткове право, зазвичай, надається юридичним особам та індивідуальним підприємцям, кількість обмежень цього права на торговельну марку мінімальний.

#### **Список використаних джерел:**

1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3792-ХІІ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>
2. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів від 9 вересня 1886 р. URL: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995\\_051/page](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_051/page)
3. Орлюк О.П., Андрощук Г.О., Бутнік-Сіверський О.Б. Право інтелектуальної власності: підруч. К.: Ін Юре, 2007. 696 с.